

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΙΣΤ'

Συνδρομή ἰτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. – Αἱ συνδρομαὶ ἔρχονται ἀπὸ
Ἰαννουαρίου ἐκείνου ἔτους καὶ εἰναι ἐτήσιαι. – Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Ἀγγέλου 9.

21 Αὐγούστου 1883

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΚΕΦΑΛΟΥ ΑΙΤΟΥ

Εἰς οὐδέναν εἶναι ἄγνωστον τὸ ἐθνικὸν ἐκεῖνο
σύμβολον, ὁ δικέφαλος αἰτός, ὅπερ ἀφ' οὗ ἐπὶ
τῶν Βυζαντινῶν ἐχρημάτισε τῆς ἀντολικῆς
αὐτοκρατορίας τὸ ὑπερήφανον ἔμβλημα, ὑπῆρ-
ξεν ἔπειτα δι' ἡμᾶς πύξ· Ἕλληνας κατὰ τοὺς
μακροὺς αἰῶνας τῆς σιδηρᾶς δουλείας ὥς τις
πολικὸς ἐν τῷ ζόφῳ ἀστήρ, πρὸς ὃν ἐλπίζον ἡ-
τένιζε τὸ ἔθνος. Καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν δι-
κέφαλον αἰτὸν καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχικῆς σφρα-
γίδος καὶ εἰς τὰς μίτρας τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐπὶ
τῶν δακτυλίων τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπὶ τῶν
τάφων πολλῶν ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν¹.

Τίς ἄγνοεὶ τὸ ἐν τῷ Διάκῳ τοῦ Βαλχωρίτου
ἐπεισόδιον τοῦ γέρω Δικαμήτη, ὅστις ἐπιδει-
κνύει εἰς τοὺς συντρόφους τὴν πλάτη τοῦ ἀ-
μνοῦ καὶ ἐξηγεῖ εἰς αὐτοὺς τὰ περὶ αὐτοῦ ση-
μεῖα; Μετὰ μικρὰν διακοπὴν·

Ἀρχίζει πάλ· ὁ γέροντας τὸ πρῶτον διδάσκαλόν του
καὶ μετ' ἀπὸ τῆς σύμφωνοις τοὺς ἔκρας νὰ ἰδοῖν
ὅπου ἐξοφύρωνε ποὺ πούχε διπλὸ κεφάλι. . .
Πλατεῖα φτερούγια ὀλάνοιχα. Στὴ μὴ τὴν ἀπαλὴν
ἡσυχίαν δίστομον σπαθί, καὶ μετ' αὐτὴν ἄλλη σφίγγει
Σταφιδωμένον Σταυρόν. Ὁλόγυρά του ἀχτίζαι
καὶ ξημερώματα γλυκὰ καὶ ξαστερὰ καὶ λάμψη. . .

Καὶ κατωτέρω δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι λέγει
ὁ Διάκος·

1. Ὁ κ. Σάβας ἐξέδωκε ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Γαλα-
ξειδίου (σελ. 162) τὸν δακτυλιόλιθον τοῦ ἀρχιεπισκόπου
Χριστοῦ Μηλιοῦ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Παύλου Λάμ-
πρου. Ἐπὶ τοῦ δακτυλιόλιθου φέρεται ἡ χαραγμένη τὸ
ὄνομα τοῦ κτήτορος, ἡ χρονολογία 1774 ἀνωθεν δὲ αἰ-
τός, ὅχι ὁμοῦ δικέφαλος. Ὁ κ. Σάβας προσεπιφέρει τὰ
ἑξῆς: «Καὶ ἐν τῇ δημοτικῇ ἁγίᾳ τοῦ Λάμπρου Τσεκού-
ρα ἀναφέρεται ὁ αἰτός. Μὴ ἄρα οἱ ἀρχιεπισκοπικοὶ σύμβολοι
ἦσαν τὴν ἀνάστασιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας,
τῆς ὁποίας τὸ σύμβολον ἔφερον;» — Ἐπὶ τῶν ἀθηναί-
κων οἰκογενειῶν, ἐν τῇ μνητῇ τῆς Καισαριανῆς, εἶναι κα-
ραγμένον δικέφαλος αἰτός καὶ ἀλλαχού δὲ οὐχὶ σπα-
τίως εὐρίσκεται ἐπὶ τῶν τὸ βυζαντινὸν σύμβολον —
Τὸ μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας γνωστὸν πτηνόν, τὸ ἐπὶ
τοῦ ἁμνοῦ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐφ' οὗ τίθεται τὸ Εὐαγγέ-
λιον, δὲν φέρει πάντοτε καθαρὸς τοὺς χαρακτῆρας αἰ-
τοῦ καὶ δύνανται τις νὰ τὸ ἐκλάβῃ καὶ ὡς περιστρεφόν,
ὅπως δῆποτε νομίζομεν ὅτι δὲν ἔχει τι κοινὸν πρὸς τὸ
ἐθνικὸν σύμβολον τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ὅτι εἶναι μάλ-
λον ὠραῖος τύπος ἀναλογεῖο. Σημειοῦμεν ὅμως ὅτι
καὶ τοῦτο τὸ πτηνὸν εὐρίσκεται ἐναχού (ὡς ἔντισιν ἐκ-
κλησίαις τῆς Κερκύρας) δικέφαλον.

... Στὸν κόρφο κρεμασμένον
Ὅποιος μοῦ ψάξῃ τὸ κορμί, θαυρῇ τὸ φυλαχτὸ μου. . .
Μοῦ τῶχε ρίξει στὸ λαιμὸ ἡ μάνα μου τὴ νύχτα
Ἐπὶ μοναστήρι τ' Ἀθ. Γιαννοῦ. . . Θέλω τὸ δακτυλίδι,
Θέλω νὰ μείνῃ μαρτυρία ἔς τὸ χέρι τὸ δεξιόν μου,
Νὰ μὲ γνωρίσῃ ὁ Ὁμέρπασας. Ἐκεῖ θαυρῇ γραμμένη
τὴν πίστη μας ἔς ἕνα Σταυρόν, τῶναιρο, τὴν ἐλπίδα
Ἐπὶ ἕνα δικέφαλον ποῦλι. . . Τοῦπε ὁ Θεὸς ὅλα γένη. . .

Τοῦτου λοιπὸν τοῦ συμβόλου τὴν ἱστορίαν
δι' ὀλίγων καὶ ἄνευ πολλῆς μεσαιωνολογικῆς
ἐπικουρίας, ἀμαθέστερον καὶ σαφέστερον, ἡθε-
λήσαμεν νὰ γράψωμεν χάριν τῆς Ἑστίας, ἀδι-
άφορον πῶθεν λαβόντες τὴν ἀφορμὴν.

Ἀφ' οὗτοι οἱ ἄνθρωποι εἰς διακεκριμέναις
κοινωνίαις χωρισθέντες ἤρχισαν καὶ νὰ ἐρίζωσι
καὶ νὰ μάχωνται πρὸς ἀλλήλους, ἡσθάνθησαν
φυσικῶς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπινοήσωσι καὶ σύμ-
βολα τινὰ ἐν τοῖς πολέμοις, περὶ ὧν νὰ συναθροί-
ζωνται. Ὡς τοιαῦτα δὲ σύμβολα ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον ἐλήφθησαν ζῶων ἢ πτηνῶν εἰκονί-
σματα· εἶναι δὲ φανερόν ὅτι μετὰξὺ ὅλων τῶν
ἀπὸ τῶν πτηνῶν ληφθέντων συμβόλων, ἔμελλε
νὰ πρωτεύῃ τοῦ αἰτοῦ τὸ εἰκόνισμα, «διὰ τὸ
βασιλικὸν εἶναι τοῦτο τὸ ζῷον καὶ τοῦ Διὸς ἄ-
ξιον», ὡς λέγει ὁ Διόδωρος δικαιολογῶν τοὺς
ἐν Αἰγύπτῳ Θηβαίους, διότι ἐτίμων τὸν αἰτὸν.
Τοιοῦτον δὲ σημεῖον ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ξενο-
φῶντος ὅτι εἶχεν ἤδη ἐν χρόνοις παλαιότατοις
ὁ μέγας τῆς Ἀσίας κατακτητῆς Κύρος ὁ πρε-
σβύτερος· «ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον αἰτός χρυ-
σοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένος», παρέ-
μεινε δὲ παρὰ τοῖς Πέρσαις ὁ χρυσοῦς αἰτός,
διότι καὶ κατὰ τοὺς χρόνους, κατ' οὓς ἐμάχετο
πρὸς τὸν ἀδελφόν ὁ νεώτερος Κύρος, τὸ αὐτὸ
βασιλεῖον σημεῖον ἦτο ἐν χρήσει ὡς μανθάνο-
μεν ἐκ τῆς Ἀναβάσεως.

Περὶ τῶν Ἑλλήνων δὲν γίνεται που μνεία ἄν
ποτε μετεχειρίσθησαν ὡς πολεμικὸν σύμβολον
καὶ τὸν αἰτὸν μετὰξὺ τῶν ἄλλων σημαῖων καὶ
συμβόλων, ὧν ἔτυχε νὰ κάμωσι χρῆσιν καὶ περὶ
ὧν δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ εἰπώμεν. Ἀλλ' οἱ
Ῥωμαῖοι ὅμως εἶναι οἱ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν
ἀγαπήσαντες ἐκεῖνο τὸ ὀμοίωμα, ὅπερ ἀπλοῦν
ἐν τῷ κατ' ἀρχὰς στρατιωτικῷ σημεῖον κατήν-
τησεν ἔπειτα μετὰ τοῦ χρόνου τὴν ἀπόδοσιν νὰ γεί-
νῃ ἀληθὲς καὶ πραγματικὸν ἐθνόσημον, μάλιστα
παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς.

Παρά τοῖς Ῥωμαίοις ἦτο τὸ πρῶτον ξύλινος ὁ ἀστὴρ, ἐχρησίμευε δὲ ὡς σημεῖον διακριτικὸν τῆς σπεύρας ἢ ἐκατοστύος, καθ' οὗς χρόνους ἴσχυεν ἐν τοῖς στρατεύμασιν αὐτῶν ἡ κατὰ σπεύρας τάξις. Τότε δὲ διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων αἱ σπεύραι δι' εἰδικῆς σημαίας, καὶ ἄλλαι μὲν σπεύραι εἶχον ἵππου ἀπεικασμα, ἄλλαι βοῶς ἢ ἄλλου ζώου καὶ ἄλλαι ἀετοῦ. Ἀλλ' ὁ Μάριος ἐπὶ τῆς β' αὐτοῦ ὑπατείας μεταβαλὼν καθ' ὅλου τὰ στρατιωτικὰ καὶ ἀντὶ τῆς κατὰ σπεύρας τὴν κατὰ κοόρτεις τάξιν εἰσαγαγὼν, ὥρισεν ὡς διακριτικὸν σημεῖον τῆς λεγεῶνος, ἐκ δέκα κοόρτεων ἀποτελουμένης, ἀργυροῦν ἀετὸν κρατοῦντα κεραυνὸς χρυσοῦς εἰς τοὺς ὄνυχάς του. Ἐπὶ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων οἱ ἀετοὶ κατεσκευάσθησαν χρυσοῖ, ἀλλ' ἄνευ κεραυνῶν. Εἶχον δὲ διαφόρους στάσεις οἱ τῶν λεγεῶνων ἀετοὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ διαστέλλωνται αὐταὶ ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν συμβόλων, καὶ ἄλλοι μὲν ἦσαν ὀρθοί, ἄλλοι καθήμενοι καὶ ἄλλοι ἄλλως, πάντοτε ὅμως μὲ ἀναπεπταμένους τὰς πτέρυγας. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ἔχωσιν ἀρχῇθεν παραλάβει οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ἀετὸν, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα σύμβολα, παρὰ τῶν Τυρρηνῶν ἀναφέρεται τοῦλάχιστον ὅτι μεταξὺ τῶν βασιλικῶν ἐμβλημάτων, τὰ ὅποια ἐκ τῆς Ἑτρουρίας παρέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι, ἦτο καὶ τὸ σκῆπτρον μετ' ἐλεφαντίνου ἀετοῦ.

Ἐφ' ὅσον χρόνον διετηρήθησαν ἀκμάζουσαι αἱ Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες, διετηρήθησαν καὶ οἱ ἀετοὶ ὡς σύμβολα αὐτῶν καὶ ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ δὲ τοῦ Β' ἀκόμη, κατὰ τὸν δ' δηλαδὴ αἰῶνα, ὅτε ὁ στρατὸς ἀπετελεῖτο σχεδὸν ὁλοσχερῶς ἐκ βαρβάρων, ἐξηκολούθουν νὰ ὑφίστανται ὡς σημαῖα στρατιωτικὰ οἱ ἀετοὶ, ὡς ῥητῶς μαρτυρεῖ ὁ Οὐεγέτιος, συγγράφους ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ δ' αἰῶνος, ἐν τῷ *Περὶ τῶν στρατιωτικῶν βιβλίῳ* του. Ὅτε δὲ παντάπασιν ἐνεκρώθη ὁ στρατιωτικὸς βίος, ὁ ἀετὸς παρέμεινεν εἰς ἀμφοτέρω τὰ κράτη, τὸ τε ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικόν, ὡς αὐτοκρατορικὸν σύμβολον. Καὶ περὶ μὲν τῆς γενομένης μεταβολῆς τοῦ συμβόλου τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτοι τοῦ Βυζαντινοῦ, θὰ εἴπωμιν εὐθὺς τὰ δέοντα, ἐν δὲ τῇ Δύσει, ἅμα τῇ ὑπὸ τῶν βαρβάρων γενομένη καταλύσει τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς (476) ἐξηφανίσθησαν καὶ οἱ ἀετοί.

Ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἰδρύσας τὴν ἀγίαν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ γενόμενος οἰνοεὶ διὰδοχος καὶ κληρονόμος τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους φυσικὸν ἦτο νὰ προσλάβῃ καὶ τὸ παλαιὸν Ῥωμαϊκὸν σύμβολον. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ ἐνάτου ἡδὴ αἰῶνος ὡς αὐτοκρατορικὸν ἐν τῇ δύσει ἐμβλημα ἀναφαίνεται ὁ ἀετὸς μονοκέφαλος¹.

1. Ἀπεικόνισμα τῆς ἀρχαιοτάτης ἐραλδικῆς παραστάσεως τοῦ μονοκέφαλου γερμανικοῦ αὐτοκράτο-

Ὅτε τῷ 823 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας Λοθάριος μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν του ἐκίνησε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ πατρὸς των Λουδοβίκου τοῦ Εὐθέους, υἱοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἕνεκα τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, ἤρπασεν ἀπὸ τῶν ἐν Ἀκουισγρᾶν ἀνακτόρων τὸν ἐκεῖ ἀνακείμενον ἀετὸν ὡς δειγμα ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνήκεν ἡ υπερτάτη ἀρχή. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἄλλως γνωστὴ χρῆσις τοῦ ἀετοῦ ὡς αὐτοκρατορικοῦ ἐν τῇ Δύσει συμβόλου ἀπὸ τοῦ ἐνάτου ἡδὴ, ὡς εἴπομεν, αἰῶνος, ἐλέγχει ἐσφαλμένην τὴν γνώμην τῶν λεγόντων ὅτι δῆθεν μετέδωκε τὸν ἀετὸν εἰς τὴν Δύσιν ἡ Θεοφανῶ, θυγάτηρ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, συζευχθεῖσα τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ὁθωνα τὸν Β', ὡς μνημόσυνον τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐτῆς καταγωγῆς, διότι ἡ Θεοφανῶ, νεωτάτη τὴν ἡλικίαν, ἔφθασεν εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐτελέσθη ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ὁθωνος, τῇ 14 Ἀπριλίου 972, τουτέστι περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

Τὸ αὐτοκρατορικὸν σύμβολον λαβόντες καὶ οἱ μεγάλοι ὑποτελεῖς μετέδωκαν αὐτὸ εἰς τὰ ἴδια Κράτη, καὶ πρῶτον μὲν οἱ μαρχῶνες τοῦ Βρανδεβούργου καὶ οἱ δούκες τῆς Σαξονίας, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ μικρότεροι ἡγεμόνες καὶ πόλεις ἐλευθεραὶ ὡπωςδῆποτε πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν σχετιζόμεναι, δι' ὃ βλέπομεν τὸν ἀετὸν ἐπὶ τῶν σημάτων τῆς Πρωσίας (λαβούσης παρὰ τοῦ Βρανδεβούργου), τῆς Σικελίας, τῆς Σαρδινίας, τῆς Γενεύης, τῆς Μοδένης καὶ ἄλλων. Οἱ ἀετοὶ οὗτοι ἐτήρησαν τὸ χρῶμα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ, μαῖουρον ὄντος (πλὴν τοῦ τῆς Πολωνίας, ὅστις ἕνεκα παλαιᾶς ἐγγχωρίου παρὰδόσεως εἶναι λευκός) καὶ τὸ μονοκέφαλον σχῆμα. Καὶ ὅτε δὲ ὁ αὐτοκρατορικὸς ἀστὴρ ἐγένετο ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, πιθανώτατα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Σιγισμούνδου (αὐτοκρ. 1414-1437), κατὰ μίμησιν βεβαίως τοῦ Βυζαντινοῦ, δικέφαλος¹, οἱ τῶν ὑποτελῶν ἑμεινᾶν μονοκέφαλοι. Διὰ τοῦτο, τὸ σημερινὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Γερμανίας σύμβολον, ὅπερ εἶναι κυρίως τὸ πρωσικόν, ἔχει τὸν ἀετὸν μὲ μίαν κεφαλὴν, ἐν ᾧ ἡ Αὐστρία, ἥτις διετήρησε τὸ παλαιὸν τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου ἐμβλημα, τὸν ἔχει δικέφαλον.

Ἐκ τῶν ἀετοφόρων σημάτων προήλθον καὶ τὰ πολλὰ ἀετοφόρα ἱπποτικὰ τάγματα. Οὕτω λ. χ. τὸ παλαιότατον Τευτονικὸν λεγόμενον τάγμα, τὸ ἰδρυθὲν τῷ 1148 ἐν Ἱεροσολύμοις, εἶχε τὸν ἀετὸν ὡς ἐμβλημα, ἔπειτα δ' ἔχομεν

ρικοῦ ἀετοῦ δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν τῇ τοῦ Stacke «Γερμανικῇ Ἱστορίᾳ» τμ. Α', σελ. 530.

1. Τοῦ ἀρχαιότατου δικέφαλου αὐτοκρατορικοῦ τῆς Γερμανίας ἀετοῦ ἀπεικόνισμα ἰδὲ ἐν τῷ ῥηθέντι βιβλίῳ τοῦ Stacke, τμ. Α', σελ. 685. Εἶναι μαυρὸς ὁ ἀετὸς καὶ δὲν κρατεῖ εἰς τοὺς ὄνυχας οὔτε ἕξος οὔτε σφαίραν.

τὸν Λευκὸν Ἀετὸν τῆς Πολωνίας (14 αἰῶνος), τὸν Ἐρυθρὸν Ἀετὸν τῆς Πρωσίας (μέσ. 17 αἰῶνος) καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Α' ἰδρυθέντα Μαῦρον Ἀετὸν. Καὶ τὰ ῥωσικὰ δὲ ἱποποτικὰ τάγματα τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου καὶ τοῦ Ἀγ. Ἀλεξάνδρου Νέσκη ἔχουσιν ὡσαύτως ἀετούς ἐνεκα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τῆς Ρωσίας συμβόλου, περὶ οὗ θὰ εἰπώμεν κατωτέρω. Καὶ αὐτὴ δὲ τῆς Ἀμερικῆς ἡ μεγάλη δημοκρατία ἔλαβεν ὡς σύμβολον τὸν ἀετὸν, ὃν κατέστησε καὶ ἔμβλημα τοῦ ἱποποτικοῦ τάγματος τοῦ Κιγκινάτου, ὅπερ ἐπὶ μικρὸν χρόνον διατηρηθὲν κατέπεσεν ἔπειτα καὶ κατηργήθη. Κατὰ μίμησιν δὲ τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας καὶ ἄλλαι τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς πολιτεῖαι παρέλαβον τὸν ἀετὸν. Ἄν δέ τις λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι καὶ ἡ Γαλλία μετὰ τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀνάρρησιν τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος εἶχε λάβει τὸν ἀετὸν ὡς ἐθνόσημον, ὅστις ἀετὸς καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος Γ' ἀνεφάνη, θὰ ἴδῃ ὅτι ὀλίγιστα σχετικῶς Κράτη δὲν μετεχειρίσθησαν τὸ σύμβολον ἐκεῖνο, ἐκ δὲ τῶν μεγάλων Κρατῶν μόνη ἴσως ἡ Ἀγγλία.

Ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἦτο μὲν πάντοτε αὐτοκρατορικόν, ὡς εἴπομεν, σύμβολον ὁ ἀετὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου κυρίως στρατιωτικῇ σημαίᾳ ἦτο τὸ *Labaror*, ὅπερ ἦτο ἐπίμηκες καὶ εἰς δύο ὀξείας γωνίας βραδύτερον λήγον πορφυροῦν ὕψισμα (φλάμπουρον) κρεμῶμενον ἀπὸ κερχίας ὀριζοντίως προσηρητημένης εἰς τὴν κορυφὴν δόρατος, ὅπως περίπου εἶναι σήμερον αἱ γνωσταὶ ἐκκλησιαστικαὶ σημαῖαι. Εἶχε δὲ τὸ λάβαρον ἀντ' αὐτοῦ σταυρὸν μὲ τὰς λέξεις «ἐν τούτῳ νικά» ἢ, κατ' ἄλλους, λατινιστὶ «hoc signo vinces». Βραδύτερον ἀντὶ τοῦ σταυροῦ ἀνεγράφετο εἰς τὸ λάβαρον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μονόγραμμα ἢ καὶ εἰκόνες ἁγίων. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἔσχεν ὡς σημαίαν στρατιωτικὴν τὸν μανδύαν τῆς Παναγίας, ὃν καὶ ἀπώλεσε φεύγων τοὺς διώκοντας αὐτὸν πολέμους. Ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Παρὰβλάτης φαίνεται ὅτι ἀντικατέστησε πάλιν δι' αὐτοῦ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ λαβάρου, ἀλλ' ἔπειτα ἐπεκράτησαν πάλιν ἐπὶ τῶν σημαίων τὰ θρησκευτικὰ σύμβολα, ἐξηκολούθησε δ' ὁ ἀετὸς νὰ εἶναι σύμβολον αὐτοκρατορικόν. Ὅθεν συχνὴ μνεία γίνεται ἀετῶν καὶ αετοποσίλων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ὡς κοσμούντων τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἐπιπλά τὰ αὐτοκρατορικὰ καὶ τὰ πλάτια καὶ ἄλλα κτίρια. Οὐδεὶς δ' ἄγνοεῖ ὅτι ὅταν ὁ Μεχμέτ ὁ Πορθητὴς διέταξε νὰ γείνη ἔρευνα ἵνα ἀνευρεθῇ μεταξὺ τῶν πτωμάτων τῶν προμάχων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ πτώμα τοῦ μάρτυρος βασιλέως, ἀνεγνωρίσθη ὁ νεκρὸς τοῦ Κωνσταντίνου ἐκ τῶν ἀετοφόρων αὐτοῦ πεδίλων καὶ ἐτάφη ἔπειτα εἰς τὸ μέρος, ὅπερ

πιστεύεται ὅτι καὶ νῦν εἶναι γνωστὸν¹.

Προφανῶς εὐφυολογεῖ ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς Τρισσίνος (1478-1550), ἀνκνριβῶς λέγων ὅτι ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μεταφοράς τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτησε νὰ ἀπεικάζηται δικέφαλος ὁ αὐτοκρατορικός ἀετὸς ἵνα τάχα δηλωθῇ ὅτι δύο κεφαλᾶς, τὴν Ρώμην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχεν ἡ ἐνιαίᾳ ῥωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ. Εἶναι δ' ἀπεναντίας ἱστορικῶς βέβαιον ὅτι ὁ ἀετὸς δὲν ἔγενετο παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς δικέφαλος παρὰ μόνον ἀπὸ τῶν Κομνηνῶν καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν Παλαιολόγων.

Ὁ μακαρίτης Γ. Χρυσοβέργης² θέλων νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ σωζόμενος πατριαρχικός θρόνος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τοῦ δεκάτου αἰῶνος παλαιότερος, ὁρῶς λέγει ὅτι ὁ «σωζόμενος θρόνος φέρεται ἐπὶ τῶν ἐμπροσθίων δύο στύλων σαμβυκτίνους ἀετούς δικεφάλους ἢ μᾶλλον διχοτόμους³, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ θρόνος χρονολογεῖται μετὰ τὸν δέκατον αἰῶνα διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ κατωτέρω ἤρξατο νὰ χρησιμεύῃ ἐν γένει ὁ διχοτόμος ἀετὸς ὡς ἔμβλημα ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν σημαίων καὶ λοιπῶν σκευῶν καὶ ἐπιπλῶν, ἐν ᾧ τὰ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τοιαῦτα ἀντικείμενα ἢ φέρουσι μονοκέφαλον τὸν ἀετὸν ἢ τὸν σταυρὸν μόνον». Καὶ εἶναι μὲν, ὡς εἴπομεν, βέβαιον ὅτι μετὰ τὸν δέκατον αἰῶνα καὶ δὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν ἤρχισε νὰ γείνηται χρῆσις τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, δὲν φαίνεται ὅμως παντάπασιν πιθανὴ ἡ γνώμη, ἣν καὶ ὁ μακαρίτης Χρυσοβέργης ἀπεδέχθη, ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου λαβὼν ἀφορμὴν νὰ πολυπραγμονήσῃ καὶ περὶ μονοκέφαλου καὶ δικεφάλου ἀετοῦ, ὅτι δηλαδὴ παρέλαβον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύμβολον οἱ Βυζαντινοὶ παρὰ τῶν πέρων τοῦ Ἄλως ἐγκαθιδρυμένων Περσομηδικῶν φυλῶν, αἵτινες μάλιστα εἶχον τοιοῦτον δικεφάλου ἀετὸν ὡς ἔμβλημα, οἷον τῷ ὄντι εὖρε καὶ ὁ Γάλλος Τεζιὲ ἐν ἀναγλύφους τῆς ἐν Γαλατίᾳ παλαιᾷς πόλεως Πτερίας, ἢ καὶ παρὰ τῶν Σελδούκων ἐν πολλῇ τιμῇ ἐχόντων ὁμοίον τι μυθολογούμενον τερατῶδες ὄρνεον, τὸν Χάγκαν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐδέχθησαν ἐκεῖνο τὸ σύμ-

1. Ἰδ. περὶ τῆς ταφῆς τοῦ τελευταίου Κωνσταντίνου Κ. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορ. Ἑλ. Ἔθνους τμ. ε', σελ. 460-461 καὶ Σ. Α. Βυζαντίου Κωνσταντινούπολιν τμ. β', σελ. 1-12.

2. Γ. Χρυσοβέργη «Ὁ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ δεσποτικός θρόνος κτλ.», Ἀθήνησι (τύποις Χ. Ν. Φιλαδελφείως) 1861.

3. Ὁ Χρυσοβέργης θεωρεῖ τὸν ἀετὸν ὄχι δικέφαλον, ἀλλὰ «διχοτομημένον καταρραχίς καὶ σκληρμένον κατ' ἀμφότερα τὰ ἡμίτομα ἐπὶ τὸν θυρεὸν», διότι, λέγει, ὁ δικεφάλος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τέσσαρας πόδας καὶ τέσσαρας πτέρυγας, ἀλλὰ δικέφαλος δὲν ἔστιν ὅτι ἐπὶ τῶν διπλοῦς, ὥστε δὲν βλέπομεν τὸν λόγον, δι' ὃν ὁ Χρυσοβέργης τὸν θέλει διχοτόμον.

βολον ἵνα τρόπον τινὰ πιστώσωσι τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τὰ ὁποῖα εἰκονικῶς παρίστανον αἱ δύο κεφαλαὶ καὶ δὲν εἶναι ἄγνωστον ὅτι πολλάκις οἱ ἡγεμόνες καὶ τὰ ἔθνη τότε δεικνύουσι πλειότεραν προθυμίαν δι' ἐξωτερικῶν συμβόλων νὰ καταστήσωσι πασιδῆλα τὰ οἰαδήποτε αὐτῶν δικαιώματα, ὅτε μάλιστα ἤθελε τύχει ἐξ ἀδυναμίας νὰ ἀπέχωσι πλειότερον τῆς πραγματικῆς τῶν δικαιωμάτων ἐκείνων ἐξασκήσεως, ὅπερ καὶ τότε συνέβη. Τοῦτον δὲ τὸν μετὰ τὸν δέκατον αἰῶνα οὕτω διαμορφωθέντα ἀετὸν παρέλαβε κατὰ μίμησιν, διότι ἄλλος λόγος δὲν φαίνεται, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Σιγισμουῦνδος, ὅχι δὲ ὁ Κάρλος Δ' ὡς λέγουσιν ἐκεῖνοι, οὐς ἠκολούθησε καὶ ὁ μακκαρίτης Χρυσοβέργης, διότι ἐπὶ τῆς σφραγίδος τοῦ αὐτοκράτορος Βεγκεσλάου, διαδόχου τοῦ Καρόλου τοῦ Δ', φέρεται ἀκόμη ἐν θυρεῷ παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἀετὸς μονοκέφαλος.¹

Δὲν κρίνομεν δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα τὴν περιγραφὴν οἰκοσήμεου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου (1328-1332) ὡς ἔχει αὐτὴν ὁ Γ. Χρυσοβέργης. «Ἐν τῷ οἰκοσήμεῳ τούτῳ (προσενεχθέντι ἐν ἀντιγράφῳ ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ῥωσίας Λαβάνοφ τῷ ποτὲ γραμματεῖ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλλ. πρεσβείας κ. Π. Ζάνω) παριστάνεται ἐπὶ κυκλωτεροῦς καὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους διχότομος ἀετὸς μὲ ἐστεμμένους τὰς κεφαλὰς, μεταξὺ δὲ τῶν φαινομένων αὐχένων ὑπάρχει κύκλος ἔχων ἐν τῷ κέντρῳ σταυρὸν μετὰ τοῦ ΙΣ. ΧΣ. ΝΙΚΑ., ὑπὸ δὲ τοὺς πόδας τοῦ ἀετοῦ κεῖται ἡ ὑπογραφή *Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος*, ἧς ἡ πλοκή καὶ διάταξις τῶν γραμμάτων ἀποτελοῦσι σταυρὸν. Εἰς ἐκάστην δὲ τῶν ὀρθῶν γωνιῶν τοῦ παραλληλογράμμου ἐδάφους τοῦ στέμματος ὑπάρχει ἐστεμμένος λέων ἀνορθούμενος ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, κρατῶν τῷ ἐτέρῳ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν ῥομφαίαν καὶ ἐστραμμένος πρὸς τὸν τῆς συστοίχου προκειμένης ὀριζοντίου γωνίας, περιορίζεται δὲ ὑπὸ τοῦ ὁριζουμένου διῆκνουμένης κανονικῶς μέχρι τῶν περιεχουσῶν τὴν γωνίαν πλευρῶν ἐκάστη δὲ τῶν ταινιῶν φέρει ἐπὶ πάσης τῆς ἐπιφανείας τῆς κεφαλαῖα στοιχεῖα (γράμματα) τοῦ τότε ρυθμοῦ ἥτοι μονήρη ἢ σύνδυο ἢ καὶ σύντριά, ἅτινα κατ' ἐμὲ εἶναι ἀκρολεξίδες (*initiale d'un mot*) καὶ μόνος ὁ αὐτοκράτωρ ἴσως Ἀνδρόνικος ἐγίνωσκε τὸ ὅλον αὐτῶν συναξάριον (*légende*). Εἰκάζω δὲ ὅτι τὸ ἀπεικόνισμα τοῦτο εἰμὴ ἦτο σφραγίς, ἦτο τοῦ αὐτοκράτορος ἀσπίς».

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς καταφαίνεται ὅτι πλὴν τοῦ ἀετοῦ, ὅστις εἶτε μονοκέφαλος ἦτο εἶτε δικέφαλος, εἶχεν οὕτως εἰπεῖν γενικώτερον χαρακτῆρα ἐθνοσήμεου, εἶχον ἐνίοτε οἱ

1. Stacke, σελ 647.

αὐτοκράτορες καὶ εἰδικώτερά τινα σύμβολα. Εἰς τὰ τοιαῦτα δὲ εἰδικώτερα σύμβολα πρέπει νὰ καταλέξωμεν καὶ τὰ περιώνυμα Β εἶτε τὰ πυρεχόλα τῶν Παλαιολόγων¹.

Ἡ Ἀννα, ἀδελφὴ τῆς Θεοφανοῦς, συζύγου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Ὁθωνος, συζευθεῖσα τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώων Βλαδίμηρον τὸν ἐν Χερσῶνι βαπτισθέντα (988), μετέδωκεν εἰς τοὺς Ῥώους τὸ αὐτοκρατορικὸν σύμβολον, τὸν μονοκέφαλον τότε ἀετὸν, κατὰ δὲ τὸ 1472, ὅτε ἡ Σοφία, θυγάτηρ τοῦ εἰς τὴν Ἱταλίαν καταφυγόντος δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου Θωμᾶ τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἀνεψιᾶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου², ἐγένετο σύζυγος τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσίας Ἰβάν ἢ Ἰωάννου Γ' τοῦ Βασιλιέβιτς, εἰσηγάγεν αὐτὴ καὶ εἰς τὴν Ῥωσίαν ἀντὶ τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀννης μονοκεφάλου τὸν δικέφαλον ἀετὸν, ὅστις εἶναι μέχρι τοῦδε τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ῥωσίας σύμβολον.

Πρὶν ἢ περατώσωμεν τὴν ἱστορικὴν ταύτην σημείωσιν νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ναὶ μὲν, καθ' ἃ καὶ ὁ μακκαρίτης Χρυσοβέργης ἀναφέρει, εὐρίσκεται ὁ δικέφαλος ἀετὸς κεχαραγμένος πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν ἀρχόντων τῆς ἐν Γερμανίᾳ Γουέλδρας ἥδη κατὰ τὰ ἔτη 1229-71, ὅτε δηλ. οἱ ἀρχοντες ἐκεῖνοι ἐπιτοφοροῦντο ἀκόμη κόμητες (διότι ἡ Γουέλδρα ἐγένετο δουκάτον μόνον τῷ 1339) καὶ πολὺ πρὶν ἢ παραλάβῃ τὸ σύμβολον ἐκεῖνο ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία, ἔπειτα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς Βραβάνδης (ἢ καὶ ἰδ' αἰῶνα), ἀλλ' ὅτι ὅμως ἥκιστα φαίνεται πιθανὸν νὰ προῆλθεν ὁ ἀετὸς ἐκεῖνος τῆς Γουέλδρας ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἢ καθ' ὅλου ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μετενεχθεὶς κατὰ τοὺς σταυροφορικοὺς πολέμους. Ἀλλαχοῦ ἴσως πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ ἀρχὴ του.

Σ.Κ.Σ.

ΜΕΤΑΞΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΚΑΙ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ

«Rio Grande» ὠνομάζετο τὸ ἀπρόπλοιον, καὶ τὸ ὄνομα ἤρμοζεν εἰς τὸ πρᾶγμα, διότι ἦτο ἀληθῶς μέγα πλοῖον, τὸ μεγαλύτερον τῆς ἐταιρείας. Εἶχε φθάσει ἀργότερον τοῦ δέοντος εἰς Πειραιᾶ, καὶ ὁ ἥλιος ἀνέτειλε πολὺ πρὶν παραλάβῃ τοὺς ἐξ Ἑλλάδος ἐπιβάτας, ἐνῶ,

1. Ἰδ. περὶ τῶν πυρεχόλων τούτων τὴν πραγματείαν τοῦ κ. Παύλου Λάμπρου ἐν τῷ «Περνασπῷ» τμ. β, σελ. 386 ἐξ. Ἀπεικόνισμα τῶν πυρεχόλων ἰδ. ἐν τῇ σημείᾳ τοῦ Μερκουρίου Μπούα τῇ ἐκδοθείσῃ ἐν τοῖς «Ἑλληνικοῖς Ἀνεκδότοις» τοῦ Κ. Σάθα. τμ. α, Ἀθήνησι (τύποις τοῦ Φωτῶς) 1867. Ἰδ. καὶ μινύγραμμα (ἢ) τῶν Παλαιολόγων ἐν τῇ «Κωνσταντινουπόλει» τοῦ Σ. Βυζαντίου τμ. α, σελ. 365.

2. Περὶ τῆς διασπορᾶς καὶ τοῦ τέλους τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Παλαιολόγων ἰδ. Ζαμπέλιου «Ἄσματα δημοτικά» κτλ. σελ. 577.